

VÝUKA HYGIENY A EPIDEMIOLOGIE NA KRAJSKÉ HYGIENICKÉ STANICI

PUBLIC HEALTH AND EPIDEMIOLOGY EDUCATION BY REGIONAL PUBLIC HEALTH AUTHORITIES

VLADIMÍR VALENTA

Krajská hygienická stanice Libereckého kraje se sídlem v Liberci

SOUHRN

Článek vyhodnocuje čtyřletou zkušenost s pořádáním povinně volitelných kurzů pro studenty lékařské fakulty zaměřených na vybraná témata z hygieny a epidemiologie. Cílem těchto kurzů bylo zprostředkovat studentům praxi oboru, obor tímto způsobem zatraktivnit a vytvořit předpoklady pro budoucí profesionální orientaci na obor či lepší vzájemnou spolupráci orgánu ochrany veřejného zdraví a zdravotnického zařízení. Realizace kurzů prokázala úspěšnost a zejména potřebnost této formy výuky. Na základě evaluace kurzů byly přijaty závěry a doporučení pro standardizaci tohoto typu výuky hygieny a epidemiologie.

Klíčová slova: evaluace kurzů, výuka hygieny a epidemiologie, státní zdravotní dozor, prevence, zdravotní politika, úloha hygienické služby, metody práce orgánu ochrany veřejného zdraví

SUMMARY

The article evaluates our four-year experience with conducting compulsory self-selected courses for students of the medical faculty focused on public health and epidemiological topics. The aim of these courses was to provide students with practice in this medical field, thereby making it more attractive and creating foundations for future professional orientation and better mutual cooperation between public health authorities and health care facilities. The courses proved a success and underlined the necessity of this form of education. Conclusions and recommendations for standardization of this type of education have been accepted on the basis of evaluation of these courses.

Key words: course evaluation, hygiene and epidemiology education, health supervision, prevention, health policy, role of hygiene services, public health authority methods

Úvod

Hygiena a epidemiologie jsou lékařské obory preventivní medicíny. Jejich uplatnění v praxi ochrany a podpory veřejného zdraví z nich činí i společensky významnou, zajímavou a atraktivní profesi, jejíž úloha stoupá s rozvojem demokracie a poznání. Přesto je problém získat pro práci v orgánu ochrany veřejného zdraví či zdravotním ústavu mladé lékaře. Pomínou-li různé výkyvy v chápání a výkladu zákona o ochraně veřejného zdraví jako nástroje nikoliv jenom zdravotně policejního, ale jako legislativní opory moderního pojetí ochrany a podpory zdraví v plném smyslu i znění Ottavské charty, pak tou základní příčinou nezájmu studentů a absolventů lékařských fakult je nedostatečné propojení pregraduální výuky s praxí.

Jakkoliv příkrý se tento soud může zdát, skutečnost je taková, že na rozdíl od chirurgie, interního lékařství či dalších klinických oborů, při jejichž výuce student vždy stojí u lůžka nemocného či u operačního stolu, při výuce hygieny a epidemiologie zůstává student v posluchárně. První kontakt s terénem hygienické služby se pak odehrává až v rámci předatestační přípravy v případě lékařů v oboru všeobecné lékařství, v případech ostatních kontakt chybí zcela. Tato situace, která se promítá nejen do zájmu o obor, ale

i do mezioborové spolupráce při ochraně veřejného zdraví, nás vedla k tomu, abychom se pokusili ve spolupráci s 3. lékařskou fakultou Univerzity Karlovy v Praze zapojit do výuky a tím zaplnit tuto „mezeru ve vzdělání“ a zároveň přitáhnout studenty do naší běžné práce.

Metodika

Nejvhodnější formou realizace výuky na hygienické stanici se ukázaly být dvoudenní povinně volitelné kurzy zaměřené na vybraná témata z hygieny komunální, hygieny výživy, hygieny práce, epidemiologie a spolupráce na zdravotní politice kraje. Jejich výsledná podoba je samozřejmě kompromisem mezi možnostmi a přáními. Skloubit denní rutinu, běžnou agendu hygienické stanice, časový harmonogram i naše technické možnosti s požadavkem na maximální efektivitu výuky, kapacitu školitele i medicínsky atraktivní výběr témat není vždy jednoduché.

Pro hladký průběh kurzu, který by pouze minimálně omezil činnost hygienické stanice a maximálně vyšel vstříc studentům, jsme zvolili 15hodinový blok výuky realizovaný ve čtvrtek a pátek, tedy mimo úřední dny. Limitován je i počet účastníků jednoho

kurzu na maximálně 3 studenty tak, abychom umožnili praktickou výuku nejen v prostorách stanice, ale i přímo při terénním šetření. Pro mimoliberecké studenty organizačně zajišťujeme i ubytování a stravování. Povinně volitelný kurz je určen pro studenty 3. a 4. ročníků a probíhá jak v letním, tak i zimním semestru.

Krajská hygienická stanice Libereckého kraje je studentům představena jako správní úřad a odborné zařízení orgánu ochrany veřejného zdraví, které provádí hodnocení a řízení zdravotních rizik, analýzy zdravotního stavu a rizikových faktorů životního a pracovního prostředí, státní zdravotní dozor a také se aktivně podílí na formulování a realizaci zdravotní politiky Libereckého kraje. Její jednotlivé obory vedou krajszí odborníci, členové i vedoucí poradních sborů Hlavního hygienika České republiky, kteří také připravují náplň kurzu a osobně studenty vedou jako školitelé.

Pro povinně volitelné kurzy z výše uvedených oborů jsou zpracovány stručné sylaby, v nichž jsou definovány cíl i náplň kurzu:

Kurz z oboru epidemiologie: „Komplexní prevence virové hepatitidy typu B a C v praxi“.

Cílem kurzu je ukázat preventivní i represivní epidemiologická opatření u virové hepatitidy typu B a C, včetně systému sledování nosičů HBsAg v okrese Liberec a očkování. Po probrání epidemiologie hepatitid se studenti aktivně účastní státního zdravotního dozoru ve zdravotnickém zařízení, epidemiologického šetření u virové hepatitidy a navštíví vybrané sterilizační centrum a virologickou laboratoř, kde se seznámí s diagnostikou hepatitid.

Kurz z oboru hygiena práce: „Pracovně lékařská problematika vybraného podniku“.

Cílem kurzu je seznámit studenty s pracovně-lékařskou problematikou vybraného závodu. Studenti se účastní státního zdravotního dozoru, měření a hodnocení rizikových faktorů a zároveň navštíví i zařízení závodní preventivní péče.

Kurz z oboru hygiena obecná a komunální: „Vybrané problemové kapitoly nemocniční hygieny a metodika hodnocení zdravotních rizik“.

Cílem kurzu je stručně seznámit s metodikou hodnocení zdravotních rizik z vody, včetně problematiky legionel, a ukázat zdravotní rizika a jejich eliminaci při nakládání s odpady ve zdravotnických zařízeních. Studenti navštíví vybrané zdravotnické zařízení, včetně spalovny nebezpečných odpadů.

Kurz z oboru hygiena výživy: „Státní zdravotní dozor v hygieně výživy a předmětech běžného užívání“.

Cílem kurzu je seznámit studenty se státním zdravotním dozorem v hygieně výživy, se systémem rychlého varování i základy evropské a národní potravinářské legislativy. Studenti se účastní šetření v terénu, posuzování rizika v potravinářských provozovnách, odběru vzorků i laboratorního vyšetřování a došetřování alimentárního onemocnění. Představeny jsou nástroje prevence vzniku alimentárních onemocnění včetně vnitřního kontrolního systému provozovatelů HACCP. Problematika je doplněna vhodnou kazuistikou.

Kurz „Zdravotní politika v regionu“

Cílem kurzu je seznámit studenty s tvorbou, prosazováním a realizací zdravotní politiky založené na programu WHO Zdraví 21 v regionu. Kontaktují

a hovoří s vybranými gestory jednotlivých cílů zdravotní politiky Libereckého kraje na jejich pracovištích. Na konkrétním příkladu si ozřejmí obsah a metodu prevence od zdravotní výchovy, přes podporu zdraví, primární, sekundární i terciární prevenci až po analýzy zdravotního stavu.

Kurzy jsou zakončeny závěrečným zhodnocením kurzu a udělením zápočtu.

Výsledky

V průběhu let 2004 až 2008, tedy ve čtyřech školních rocích 2004/05 až 2007/08, absolvovalo povinně volitelné kurzy ve vybraných oborech na Krajské hygienické stanici Libereckého kraje celkem 58 studentů 3. a 4. ročníků 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zájem studentů byl rovnoměrně rozložen v jednotlivých letech. Z oborů a témat byla nejvíce preferována epidemiologie (29 studentů), dále spolupráce na zdravotní politice regionu (11 studentů), hygiena komunální (9 studentů), hygiena výživy (8 studentů) a hygiena práce (1 student). Kurzy v posledních dvou oborech však byly zahájeny až ve školním roce 2006/07.

Nedílnou součástí všech kurzů je závěrečné hodnocení kurzu, která nám poskytuje žádoucí zpětnou vazbu jednak pro event. úpravu náplně i organizace kurzu, ale především nám odpovídá na otázku o smyslu těchto kurzů.

V evaluačním dotazníku, který individuálně a anonymně vyplňuje každý student, jsou nejprve známkovány škálou 1 až 10 organizace a obsah kurzu, metody výuky a přínos kurzu s ohledem na lékařské studium. Hodnotící škála 1 až 10 vyjadřuje rozpětí od výborné známky (1) až po nejhorší známku (10). Při použití tohoto systému hodnocení byly získány následující výsledky:

Organizace kurzu: průměrná známka 1,06, rozpětí známek 1 až 2

Obsah kurzu: průměrná známka 1,18, rozpětí známek 1 až 2

Metody výuky: průměrná známka 1,08, rozpětí známek 1 až 3

Přínos kurzu: průměrná známka 1,44, rozpětí známek 1 až 4

Získané výsledky ve všech hodnocených kritériích a při použité hodnotící škále považujeme za vynikající až překvapivé, na druhou stranu plně odpovídají nasazení a přípravě, kterou pracovníci KHS Libereckého kraje kurzům věnovali a věnují.

Nedílnou součástí evaluačního dotazníku jsou vedle aritmetické škály hodnocení i otázky, v nichž studenti volnou formou hodnotí jednotlivé aspekty kurzu, odpovídají na kontrolní otázku k tématu, zamýšlejí se nad možností věnovat se v budoucnu dané problematice a dávají podněty k organizaci i náplni kurzů včetně dalšího komentáře.

Pro objektivitu hodnocení, možnost srovnání v časové řadě i vyčerpání celé šíře požadované zpětné vazby jsou otázky formulovány po celou dobu konání kurzů stejně. Následně uvádím znění těchto otázek, nejčastější charakter odpovědí, včetně citací pro lepší vytvoření představy o přístupu studentů, jejich vnímání potřeby tohoto typu výuky i ocenění naší práce:

Otázka č. 1: Získali jste představu o problematice oboru, tématu?

Studenti ve všech případech konstatovali, že získali představu o problematice oboru i vybraném tématu, kterou neměli před absolvováním kurzu (citují: „Do tohoto kurzu jsem o této lékařské disciplíně nic nevěděl.“). Pojmy jako zdravotní dozor, zdravotní politika, hodnocení zdravotních rizik, epidemiologická opatření buď před kurzem neznali, nebo si je nedokázali spojit s konkrétní situací a náplní. Velmi podstatné bylo i pochopení souvislostí mezi vyhodnocením zdravotního stavu, posouzením reálného rizika a jeho řízením ve formě následných zdravotně politických, hygienických či protiepidemických opatření (citují: „Poprvé jsem pochopila, že posbíraná data mohou mít a mají praktické využití.“). Bohužel spíše zarážející od studentů lékařské fakulty je hodnocení typu, citují: „Vaše kurzy jsou jednou z mála cest, jak se dovědět něco o prevenci.“

Otázka č. 2: Jaká je úloha hygienické služby?

Odpovědi na tuto otázku nám potvrdily, že tématické, tudíž více atraktivní, zaměření kurzu bylo nutné dát do kontextu práce hygienické služby jako celku. Absence povědomí o tom, co to je hygienická služba, orgán ochrany veřejného zdraví a jeho postavení ve společnosti a úloha v péči o zdraví, se totiž ukázala jako zásadní. Svědčí o tom i následující, v různé podobě se opakující citát: „Do tohoto kurzu jsem vůbec neměla představu o úloze hygienické služby.“

Kromě získání představy o systému ochrany veřejného zdraví a šíří jeho náplně (citují: „Byla jsem překvapená, jak široký záběr má práce na hygienické stanici a jaké je její fungování v regionu.“) bylo potěšujícím zjištěním i pochopení problematiky zdraví jako nejen předmětu péče zdravotníků, ale jako celospolečenské a multisektorové záležitosti. Stejně tak si studenti odnesli i poznání nutnosti propojit ochranu a podporu zdraví jako dva nedílné nástroje základní zdravotní péče (citují: „...je nutné provádět kontrolu, ale zároveň i informovat a tím předcházet.“). Pozitivním zjištěním byl i fakt, že to, co cítíme často jako neúnosnou byrokratickou zátěž oboru a naší práce, bylo v celkovém kontextu sdělení studenty vnímáno nepříliš silně. Pouze v jednom případě se v hodnocení objevilo následující konstatování, citují: „Činnost působí dost úřednický.“

Otázka č. 3: Měli byste zájem věnovat se této problematice?

Tato otázka v sobě skrývá tři okruhy našeho zájmu. Prvním je samozřejmě snaha získat nové lékaře pro práci v hygienické službě. Z pohledu tohoto zájmu je nutné konstatovat, že studenti v této fázi studia (3. a 4. ročník) ještě nejsou rozhodnuti o svém budoucím zaměření, a tak většina odpovědí byla typu, citují: „Problematika mne zaujala, zvažuji i své další působení v této oblasti, vidím v této práci smysl, zatím nejsem rozhodnut.“

Další část odpovědí v sobě zahrnovala druhý okruh našeho zájmu, pro názornost opět citují: „Pravděpodobně ne, ale tento kurz mi přiblížil důležitost oboru a motivoval k dodržování hygienických norem.“, případně: „Informace mohu využít ve své praxi.“. Tato sdělení jsou určitě povzbuzením pro budoucí spolupráci na úrovni orgán ochrany veřejného zdraví a zdravotnické zařízení, kdy jenom vzájemné pochopení a respektování zájmu partnera může přinést efektivní spolupráci.

Třetím pozitivním výstupem plynoucím z odpovědi na tuto otázku bylo vylepšení „mediálního obrazu“ hygienické služby. Citují: „Bylo pro mne příjemné zjištění, že hygieničky nejsou jen ty zlé a nepříjemné ženské, které chodí všechno kritizovat a zavírat. Váš kurz mne přesvědčil o tom, proč se hygienický dozor dělat musí a v čem spočívá.“

Otázka č. 4: Co vás na kurzu nejvíce zaujalo?

Když pomínu vysoce hodnocenou organizaci kurzu, již se budu věnovat následně, tak nejvíce zaujaly právě šíře oboru, jeho zajímavost, postavení orgánu ochrany veřejného zdraví v regionu a samozřejmě odborná medicínská náplň. Bohužel zaujaly zejména proto, že to byly pro studenty zřejmě informace nové, překvapivé. Tento fakt tedy znovu svědčí o potřebě propojit při výuce terén a školu. Pro úplnost opět citují: „Nejvíce mne dostalo, že to vůbec nebylo tak nudné, jak to známe ze školy. Ani na chvíli jsem neměla pocit, že se nudím nebo, že nevím, co tady dělám.“

Otázka č. 5: Další komentáře a podněty ke kurzu?

V odpovědích na tuto otázku jsme čekali zejména náměty na jinou podobu a zlepšení kurzů, protože to byla v tomto rozsahu naše první zkušenost se studenty lékařské fakulty. Místo toho jsme v odpovědích nalézali „jen“ poděkování a slova chvály jak k organizaci, tak k náplni, přípravě, individuálnímu přístupu ke studentům a interaktivní formě výuky i nasazení pracovníků KHS Libereckého kraje. Vysoce hodnocena byla vyváženost a pestrost náplně, vytvořená atmosféra a prostředí výuky, stejně jako vstřícnost spolupracujících organizací.

Pouze vrozená skromnost autora tohoto příspěvku brání kompletnímu uveřejnění této části hodnocení kurzu. Na druhou stranu je to jediná příležitost odměny všech, kteří se na pořádání kurzů podílejí, proto pouze několik posledních z řady obsahově stejných citací z hodnotících dotazníků:

„Kurz mne překvapil, čekal jsem šedivou teorii, místo toho zajímavá témata i forma výuky.“

„Takové hodnocení nedávám každý den, ale bylo to naprosto úžasné, doporučuji všem.“

„Tolik ochoty a bezkébo zacházení se mi dlouho nedostalo, děkuji.“

„Děkuji, byl to nejlepší kurz, který jsem na naší škole absolvovala.“

„Mohl byste převzít větší část výuky z programu 3. lékařské fakulty.“

Jakkoliv jsou tato hodnocení lichotivá, bereme je samozřejmě s rezervou a v případě poslední citace chápeme nadsázku, na druhou stranu i ta o něčem vypovídá. Hlavně ale bereme toto hodnocení jako závazek ve stejném duchu pokračovat a jako ten nejsilnější argument do polemiky, zda hygienické stanice do výuky zapojit či nikoliv.

Závěr

1. Čtyřletá zkušenost s vedením povinně volitelných kurzů ve vybraných oborech a tématech hygieny a epidemiologie v terénu hygienické služby prokázala životaschopnost a zejména potřebnost tohoto typu výuky. Vhodným, pro studenty atraktivním způsobem kurzy přinesly praktickou a konkrétní

- informaci o realizaci oboru v praxi. Studenti si vytvořili ucelenou představu o pojmech a činnostech v ochraně a podpoře zdraví, které znali nedostatečně či si je nedokázali propojit s konkrétní situací a náplní. Kurzy také umožnily nahlédnout do problematik, ke kterým se v rámci běžné výuky nelze dostat.
2. Bližší, ve většině případů však také první seznámení studentů s hygienickou službou, se systémem orgánu ochrany veřejného zdraví, jeho smyslem a náplní práce, vytvořilo dobré předpoklady nejen pro profesní orientaci studentů, ale i pro budoucí vzájemnou spolupráci a respektování požadavků a potřeb ochrany veřejného zdraví. V neposlední řadě kurzy korigovaly i určitý negativní mediálně virtuální obraz hygieny.
 3. Vynikající hodnocení kurzů studenty, a to ve všech sledovaných kritériích, je samozřejmě oceněním naší práce a povzbuzením v našem úsilí, aby si hygienická služba i nadále udržovala vysokou odbornost.
 4. Zvolená forma kurzů vyhovuje jak z hlediska studentů, tak z hlediska vnitřních požadavků a podmínek hygienické stanice. Z hlediska vnějších podmínek je však tento model dlouhodobě neúnosný, protože probíhá pouze na základě iniciativy jedné hygienické stanice a na ní zůstal omezen. Dalším limitujícím faktorem je dobrovolný závazek Krajské hygienické stanice, na jehož základě kurzy probíhají zdarma. Pokud má být udržena vysoká profesio-
- nální úroveň kurzů (viz hodnocení), je nutné tuto činnost hradit ve standardním režimu jako ostatní výuku či najít jiný způsob v rámci náplně orgánu ochrany veřejného zdraví.
5. Doporučení:
 - a) Definovat potřebu lékařů v systému ochrany veřejného zdraví na základě personální a věcné analýzy činností a náplně.
 - b) Do standardizované podoby výukových programů hygieny a epidemiologie na lékařských fakultách zařadit vhodnou formou praxi v terénu hygienické služby.
 - c) S ohledem na personální vývoj, věkovou strukturu a stávající kapacitu krajských hygienických stanic a zdravotních ústavů začít s výukou neprodleně.
 6. Touto cestou děkuji 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy, že vytvořila prostor ve svém výukovém plánu pro konání těchto kurzů.

Došlo do redakce: 30. 3. 2009

Přijato k tisku: 6. 5. 2009

MUDr. Vladimír Valenta, Ph.D.

Krajská hygienická stanice Libereckého kraje

se sídlem v Liberci

Husova 64

460 31 Liberec

E-mail: vladimir.valenta@khslibc.cz